

Корнеев Ю. В.,*orcid.org/0000-0002-9132-2325**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри господарського та адміністративного права**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто поняття безпеки, національної безпеки та екологічної безпеки як пріоритетний національний інтерес. Поняття екологічної безпеки включає у себе комплекс заходів, насамперед це певний стан природного об'єкта і гарантії держави із забезпечення безпечної життєдіяльності людини. Здійснено аналіз понять екологічної безпеки з різних джерел, які закріплені у відповідних нормативно-правових актах України. Досліджено мету та складник екологічної безпеки, що впливає з поняття «національна безпека». Встановлено значення і смисл поняття екологічної небезпеки. В межах дослідження поняття екологічної безпеки встановлено об'єкти та суб'єкти екологічної безпеки. Визначені об'єкти підвищеної небезпеки та їх перелік, який закріплений у Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року. Також розглянуто, як поняття екологічної безпеки закріплено на законодавчому рівні в Конституції України та інших законах. Відповідно до цих нормативно-правових актів громадяни України мають право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди. Державою гарантується екологічно безпечне навколишнє середовище. Відповідно до цього розроблені основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Встановлені правові форми екологічної безпеки, а саме: як вічна цінність людського суспільства вона ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини; у разі забезпечення екологічної безпеки враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти; екобезпека здійснюється під контролем держави, яка створює цілу систему спеціальних органів; основною правовою формою є екологічне право як самостійна правова галузь; крім того, правове забезпечення екобезпеки є одним з основних принципів цього права. Встановлені вимоги екологічної безпеки за видами господарської діяльності у сільському господарстві, промисловості, транспорті, у разі розміщення та розвитку населених пунктів. До визначених можливих загроз національної безпеки України в екологічній сфері відносять: значне антропогенне порушення екосистеми; техногенну перевантаженість територій України; негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; неефективне використання природних ресурсів; вплив епідемій на здоров'я людини; всебічне застосування екологічно шкідливих і недосконалих технологій; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативні екологічні наслідки оборонної і військової діяльності.

Ключові слова: безпека, національна безпека, екологічна безпека, екологічна небезпека, безпечна життєдіяльність людини, навколишнє природне середовище, загроза національної безпеки.

Для того щоб встановити поняття «екологічна безпека», нам необхідно насамперед встановити загальні поняття «безпека» та «національна безпека». Отже, англійське слово *security* перекладається як безпека.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства..., функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сфер державного управління у разі виникнення негативних тенденцій для створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [1].

Чинне законодавство України не тільки визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, але й визнає пріоритетні національні інтереси: забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства; збереження навколишнього природного середовища; раціональне використання природних ресурсів [1, ст. 6].

У Законі України «Про національну безпеку» в п. 9 зазначено: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2].

Досліджуючи поняття національної безпеки, можна з упевненістю стверджувати, що екологічна безпека займає свою частку в національній безпеці, тобто ті загрози, які можуть бути спричинені негативними наслідками від екологічних ситуацій, можуть становити загрозу національній безпеці держави. Що ж взагалі означає екологічна безпека?

Категорія «екологічна безпека» з'явилась в українському законодавстві з прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року.

Надалі вона закріплюється в Конституції України, її забезпечення та захист віднесено до обов'язків і найважливіших функцій держави, а також є справою всього українського

народу [3, ст. 16, 17]. Поряд з людиною, її життям і здоров'ям, честю й гідністю, недоторканністю безпека проголошується і визначається Основним Законом найвищою соціальною цінністю [3, ст. 3].

Зазначені положення Основного Закону становлять конституційну основу екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до них були розроблені: Основні напрямки державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки; Концепція (основи державної політики) національної безпеки України; Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року.

Як зазначено у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів» [4, ст. 50].

З цього визначення випливає, що екологічна безпека має на меті здійснювати захист здоров'я людини та довкілля, в якому перебуває людина, від можливих шкідливих впливів природного, техногенного, військового та інших видів загроз. У прямому сенсі безпека являє собою зменшення рівня небезпеки. У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказується на попередження погіршення екологічного стану і виникнення небезпеки для здоров'я людей [4, ст. 50].

У цьому Законі також закріплені вимоги екологічної безпеки за видами господарської діяльності у: сільському господарстві, промисловості, транспорті, у разі розміщення та розвитку населених пунктів. Вимоги екологічної безпеки поширюються повною мірою на військові й оборонні об'єкти, а також на об'єкти органів внутрішніх справ і державної безпеки. Цих вимог повинні також додержуватися під час дислокації військових частин, проведення військових навчань, маневрів, переміщень військ і військової техніки [4, ст. 58].

Здійснюючи аналіз поняття «екологічна безпека», слід звернути увагу на антонім цього слова – «небезпека», і встановити поняття «екологічна небезпека» – це всебічна діяльність людини або такий стан природного середовища, в результаті якого (якої) виникли загрози життєдіяльності людини і природі.

Відповідно до ст. 16 Конституції України: «Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [3, ст. 16].

Отже, громадяни України мають право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди. Державою гарантується екологічно безпечне навколишнє середовище. Відповідно до цього розроблені основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

До пріоритетних напрямів у межах забезпечення екологічної безпеки в нашій державі відносять екологічно безпечні

умови для життя. З огляду на ситуацію з коронавірусом можна її характеризувати як кризову.

Особливістю екологічного стану в Україні є те, що екологічно небезпечні локальні ситуації ускладнюються місцевими кризами. Чорнобильська аварія, епідемія коронавірусу з її тривалими медико-біологічними, економічними, екологічними та соціальними наслідками стала причиною виникнення в Україні цієї кризи.

Поняття екологічної безпеки включає у себе комплекс заходів, насамперед це певний стан природного об'єкта і гарантії держави із забезпечення безпечної життєдіяльності людини.

Відносини, що стосуються екологічної безпеки, тісно пов'язані з раціональним та ефективним використанням природних ресурсів, охороною природного середовища, з використанням екологічно небезпечних територій та об'єктів.

Екобезпека – категорія соціальна, притаманна людському суспільству, яка формується в межах суспільних відносин, хоча відносини, які виникають у сфері екологічної безпеки, регулюються правом, і таким чином вона має певні правові форми. Вона характеризується:

1) як вічна цінність людського суспільства вона ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини. Йдеться про безпеку людини в процесі: взаємодії з природним середовищем з небезпечними речовинами (радіоактивними, хімічними тощо), використанням руйнівних або небезпечних технологій і процесів, здійсненням різноманітних впливів на довкілля і т.д. Однак вона також пов'язана і з не контрольованими людиною процесами (стихійними силами природи);

2) у разі забезпечення екологічної безпеки враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти. При цьому всі природні об'єкти у сукупності створюють єдину екологічну систему з внутрішньою диференціацією, зумовлену природними особливостями самих об'єктів довкілля;

3) екобезпека здійснюється під контролем держави, яка створює цілу систему спеціальних органів. Це диктується об'єктивною необхідністю, яка виражається в забезпеченні безпечного екологічного стану в країні і в досягненні гармонійної взаємодії природи і суспільства;

4) основною правовою формою є екологічне право як самостійна правова галузь;

5) крім того, правове забезпечення екобезпеки є одним з основних принципів цього права.

Екологічна безпека є суттєвою і важливою складовою частиною національної безпеки держави, тому що вона має забезпечити захист життєво важливих інтересів осіб, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Для нашої держави у сучасних умовах внутрішні і зовнішні загрози є дуже актуальними.

Зовнішні загрози безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних техногенних екологічних катастроф за межами України (на землі, у навколишньому просторі), які можуть спричинити негативний вплив на населення та територію держави. Внутрішні загрози пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру або можуть бути спровоковані терористичними діями.

Отже, до можливих загроз національної безпеки України в екологічній сфері відносять:

- 1) значне антропогенне порушення екосистеми;
- 2) техногенну перевантаженість територій України;
- 3) негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи;
- 4) неефективне використання природних ресурсів;
- 5) вплив епідемій на здоров'я людини;
- 6) всебічне застосування екологічно шкідливих і недосконалих технологій;
- 7) неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів;
- 8) негативні екологічні наслідки оборонної і військової діяльності.

Навколишнє природне середовище вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян [5, с. 184].

У статті 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначені спеціальні нормативи екологічної безпеки: гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних і біологічних факторів та інші. Екологічні нормативи повинні встановлюватися з урахуванням вимог санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, гігієнічних нормативів [4, ст. 33].

За якісними показниками стан довкілля поділяють на три рівні.

1) Найвищий якісний рівень природного середовища являє собою **чисте природне середовище**. За цього рівня забруднення природного середовища має мінімальні розміри, які не тягнуть за собою змін нормального екологічного стану в певному регіоні. Таких регіонів мало, оскільки технологія промислового виробництва не досягла ще високих показників екологічної чистоти.

2) До другого рівня слід віднести **сприятливе природне середовище**. Суть його полягає в тому, що забруднення природного середовища можливе в межах, які не впливають на стан здоров'я людини, і відсутні будь-які неприємні фактори, викликані специфікою окремих виробництв, які, однак, негативно впливають на психіку людини (наприклад, запахи ефірних масел і речовин під час їх виробництва є нешкідливими для здоров'я людини, однак у деяких людей вони викликають подразнення і алергічні реакції).

3) До третього рівня можна віднести **безпечне природне середовище**. На відміну від другого рівня, тут допускається можливість наявності в природному середовищі певного регіону незагрозливих для людини негативних факторів [6, с. 56].

Екологічна безпека об'єктів природи пов'язана з безпекою громадян у сфері екології, що є передумовою здійснення природного і невід'ємного права людини на сприятливе природне середовище, можливість проживати в навколишньому природному середовищі, що не завдає шкоди його здоров'ю і життю, а в разі порушення цього права – вимагати його захисту у встановленому порядку.

Це загальне визначення охоплює всі основні ознаки такого суб'єктивного права: *по-перше*, право проживання у сприятливому навколишньому природному середовищі, безпечному для

здоров'я і життя людини; *по-друге*, право вимагати усунення різних перешкод у разі здійснення цього права у встановленому законодавством порядку; *по-третє*, право на звернення у відповідні органи за захистом порушеного права з метою його поновлення; *по-четверте*, здійснення захисту порушеного права шляхом встановлених державою правових гарантій.

Тільки комплексний розгляд завдань раціонального, ефективного і невиснажливого природокористування, охорони НПС і забезпечення екологічної безпеки може гарантувати право громадян на сприятливе навколишнє природне середовище, нейтралізувати загрозу виснаження природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації в Україні і вирішити питання її національної безпеки [7, с. 114].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» до об'єктів екологічної безпеки належать: людина і громадянин (їх конституційні права та свободи, перелік яких відповідно до Основного Закону) [3, ст. 22] не є вичерпним); суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність) [1, ст. 3].

Також необхідно зазначити, що в Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» правові, економічні, соціальні, організаційні основи діяльності пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки і спрямовані на захист довкілля, життя і здоров'я людей від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеженню (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Об'єктами підвищеної небезпеки вважаються такі, на яких використовуються, виготовлюються, переробляються, зберігаються або трансформуються небезпечні речовини чи категорії речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти, які є реальною загрозою виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [8, ст. 3].

Екологічно небезпечні види діяльності і об'єкти – це важливі чинники, які потребують розробки оптимальних заходів із забезпечення екологічної безпеки.

Таким чином, об'єктами екологічної безпеки є життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку.

До суб'єктів екологічної безпеки належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада Національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадяни України, об'єднання громадян (ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України») [1, ст. 4].

Висновки. Дослідивши питання поняття та правового регулювання екологічної безпеки, ми дійшли таких висновків:

- 1) держава виступає гарантом забезпечення життя і здоров'я громадян від загроз техногенного та природного характеру;

2) на законодавчому рівні закріплено Перелік видів діяльності і об'єктів, що являють підвищену екологічну небезпеку, що своєю чергою дає змогу розробити оптимальні заходи із забезпечення екологічної безпеки;

3) вимоги екологічної безпеки знаходять своє закріплення в обов'язкових нормах, правилах, стандартах щодо охорони НПС;

4) правові вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки різноманітні за своїм змістом, спрямованістю і містяться не тільки в екологічному законодавстві, але й в інших нормативно-правових актах держави.

Література:

1. Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 р. *База даних «Законодавство України»*. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. *База даних «Законодавство України»*. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. *База даних «Законодавство України»*. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
5. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
6. Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка 2000. 216 с.
7. Балюк Г.І. Екологічне право України. Конспект лекції у схемах (Загальна і Особлива частина) : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер 2006. 192 с.
8. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка» 2005. 848 с.
9. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18 січня 2001 р. *База даних «Законодавство України»*. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.

Kornieiev Yu. The concept and legal regulation of environmental safety in Ukraine

Summary. The article considers the concepts of security, national security and environmental security as a priority national interest. The concept of environmental safety includes a set of measures, first of all, a certain state of the natural object

and state guarantees to ensure safe human life. An analysis of the concepts of environmental safety from various sources, which are enshrined in the relevant regulations of Ukraine. The purpose and component of ecological safety, which follows from the concepts of national security, are investigated. The meaning and significance of the concept of ecological danger is established. As part of the study of the concept of environmental safety, objects and subjects of environmental safety have been identified. The objects of increased danger are defined and their list which is fixed in the law of Ukraine "About objects of increased danger" from January 18, 2001. It is also considered as the concept of environmental safety enshrined at the legislative level in the Constitution of Ukraine and other laws. According to these regulations, citizens of Ukraine have the right to a safe environment for life and health, to compensation for damage caused by violation of this right. The state guarantees an ecologically safe environment. Accordingly, the main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring environmental safety have been developed. The legal forms of ecological safety are established, namely: as eternal value of a human society, it is based on a certain system of guarantees of ecological safety of coexistence of the nature and the person; when ensuring ecological safety, the laws of nature are taken into account, according to which ecological objects are developed; environmental safety is carried out under the control of the state, which creates a whole system of special bodies; the main legal form is environmental law as an independent branch of law; in addition, the legal provision of environmental safety is one of the basic principles of this right. The requirements of ecological safety by types of economic activity in agriculture, industry, transport, at placement and development of settlements are established. Identified possible threats to Ukraine's national security in the environmental sphere include: significant anthropogenic disturbance of the ecosystem; technogenic congestion of the territories of Ukraine; negative environmental consequences of the Chernobyl disaster; inefficient use of natural resources; the impact of epidemics on human health; comprehensive application of environmentally harmful and imperfect technologies; uncontrolled import of environmentally hazardous technologies, substances and materials into Ukraine; negative environmental consequences of defence and military activities.

Key words: security, National security, ecological safety, ecological danger, safe human life, natural environment, threat to national security.